

Aneksi

**Aneks I: Objedinjeni spisak specifičnih preporuka
podeljenih po oblastima**

**Aneks II: O organizacijama koje su
učestvovalе u pripremi izveštaja**

**Aneks III: Konsultacije sa decom - Pregled
ključnih nalaza**

Centar
za prava
deteta

Aneks I

Objedinjeni spisak specifičnih preporuka podeljenih po oblastima

1. Opšte mere implementacije

Zakonodavstvo

- ▶ Sistematično preispitati sve zakone koji se odnose na decu kako bi se otklonile nedoslednosti i izvršilo njihovo usklađivanje sa međunarodnim standardima;
- ▶ Usvojiti Zakon o pravima deteta kako bi se obezbedio sveobuhvatan, usklađen okvir za zaštitu prava deteta, sa adekvatnim ljudskim, tehničkim i finansijskim resursima planiranim za njegovu delotvornu primenu;
- ▶ Dati prioritet izmenama i dopunama i usvajanju ključnih zakona - Porodičnog zakona, Zakona o dečjem pravosuđu i Zakona o socijalnoj zaštiti;
- ▶ Uvesti procenu uticaja na prava deteta (CRIA) kao obavezni zahtev za zakonodavne procese i budžetske odluke kako bi se obezbedilo da se prava deteta sistematski razmatraju u planiranju politika.

Sveobuhvatna politika i strategija

- ▶ Usvojiti sveobuhvatni okvir politike o pravima deteta na centralnom i lokalnom nivou, uz učešće dece, koji obuhvata sve oblasti sadržane u KPD-u, sa specifičnim, vremenski ograničenim i merljivim akcijama i okvirom za praćenje;

- ▶ Dodeliti adekvatne ljudske, tehničke i finansijske resurse za sprovođenje i praćenje sveobuhvatnog okvira politike;
- ▶ Unaprediti mehanizme odgovornosti i redovno praćenje i evaluaciju svih politika relevantnih za decu.

Koordinacija

- ▶ Osnovati posebno ministarstvo koje će se isključivo baviti pravima deteta kako bi se obezbedio sveobuhvatan i koordinisan pristup politici i implementaciji;
- ▶ Alternativno, formirati specijalizovano koordinaciono telo sa jasnim ovlašćenjima i mandatom za nadgledanje sprovođenja prava deteta u svim sektorima i na svim nivoima. Ovo telo mora da bude opremljeno odgovarajućim ljudskim, tehničkim i finansijskim resursima da bi efektivno funkcionisalo;
- ▶ Ojačati Odbor za prava deteta Narodne skupštine kako bi sistematski preispitivao, pratio i procenjivao usvajanje i primenu zakona, politika i budžeta koji se odnose na decu, koristeći podatke i analize usmerene na decu kako bi se obezbedilo donošenje odluka zasnovano na dokazima.

Raspodela resursa

- ▶ Uspostaviti proces budžetiranja u koji je integrisana perspektiva prava deteta, obezbeđujući jasne raspodele resursa za decu u svim sektorima, sa pokazateljima i sistemom praćenja;
- ▶ Sprovesti sveobuhvatnu procenu budžetskih potreba dece i dodeliti adekvatne resurse za delotvorno sprovođenje prava deteta, naročito u obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj zaštiti i pravosuđu;
- ▶ Obezbediti transparentno i participativno budžetiranje koje omogućava smisleno učešće dece i civilnog društva na nacionalnom i lokalnom nivou.

Prikupljanje podataka

- ▶ Ojačati nacionalni informacioni sistem koji se odnosi na decu kako bi se omogućilo prikupljanje podataka raščlanjenih po uzrastu, polu, smetnji u razvoju, geografskoj lokaciji, etničkom i nacionalnom poreklu i socioekonomskom statusu;
- ▶ Razviti indikatore prava deteta uz prikupljanje i objavljivanje potpuno raščlanjenih podataka, uključujući perspektivu dece o ostvarivanju njihovih prava;

- ▶ Poboljšati prikupljanje podataka, kvalitet i analizu podataka o nasilju nad decom, mentalnom zdravlju dece, dečjem radu, dečjim brakovima, deci sa smetnjama u razvoju, deci u alternativnom zbrinjavanju i drugim ranjivim grupama;
- ▶ Obezbediti javni pristup podacima i njihovo korišćenje u formulisanju i evaluaciji politika.

Pristup pravdi i pravnoj zaštiti

- ▶ Obezbediti da deca u svim okruženjima - naročito u školama, alternativnom zbrinjavanju i sistemu dečjeg pravosuđa - imaju pristup poverljivim, deci prilagođenim i nezavisnim mehanizmima za pritužbe, odnosno za prijavljivanje kršenja njihovih prava;
- ▶ Obezbediti informacije prilagođene uzrastu dece o njihovom pravu da podnesu pritužbu/prijavu i obezbediti pristup pravnoj podršci kako bi sva deca, naročito ona u situacijama ranjivosti, mogla da traže pravnu zaštitu i imaju pristup postupcima prilagođenim deci, nadoknadi štete i rehabilitaciji;
- ▶ Dodeliti dovoljna sredstva za pravnu pomoć kako bi se obezbedilo da deca mogu da pristupe pravdi;
- ▶ Uvesti obaveznu obuku za advokate koji zastupaju decu kako bi se ojačala besplatna pravna pomoć prilagođena deci;
- ▶ Ratifikovati *OPIC* i obezbediti uslove za njegovu delotvornu primenu.

Nezavisni monitoring

- ▶ Uvesti *CRIA* kako bi se integrisali principi KPD-a u praćenje i evaluaciju politika, programa, budžetiranja i pružanja usluga;
- ▶ Usvojiti Zakon o pravima deteta kako bi se uspostavio specijalizovani ombudsman za prava deteta, te tako obezbedilo nezavisno podnošenje pritužbi u postupcima koji su prilagođeni deci. Ova institucija treba da se specijalizuje za praćenje i unapređenje prava deteta;
- ▶ U međuvremenu, obezbediti nezavisnost zamenika zaštitnika građana za prava deteta u okviru institucije Zaštitnika građana, jačanjem njegovog mandata, finansiranja i specijalizovanog osoblja, obezbeđujući potpuno poštovanje Pariskih principa i Opšteg komentara br. 2 Komiteta za PD. Zamenik zaštitnika građana za prava deteta treba da bude eksplicitno definisan zakonom, izabran od strane Narodne skupštine i treba da mu se dodeli visok nivo autonomije i nezavisnosti, uključujući adekvatan budžet, osoblje i resurse kako bi se obezbedilo njegovo pravilno funkcionisanje;
- ▶ Ojačati mehanizme za prijem, istraživanje i rešavanje pritužbi dece na deci prilagođen i poverljiv način, obezbeđujući privatnost i zaštitu žrtava i posvećujući posebnu pažnju ranjivim grupama.

Širenje informacija i podizanje svesti

- ▶ Unaprediti sistematsku obuku o pravima deteta za profesionalce koji rade sa decom, naročito u javnoj upravi, obrazovanju, socijalnoj zaštiti, organima za sprovođenje zakona, zdravstvu, pravosuđu, imigraciji i medijima;
- ▶ Integrisati obrazovanje o ljudskim pravima i pravima deteta u programe obuke nastavnika na relevantnim fakultetima;
- ▶ Propisati kontinuiranu, strukturiranu obuku o pravima deteta za nastavnike i sve profesionalce koji rade sa decom;
- ▶ Podržati senzitivisanost medija za prava deteta i aktivno uključiti decu u izradu sadržaja;
- ▶ Ojačati saradnju sa OCD u aktivnostima širenja informacija i podizanja svesti, naročito u udaljenim ruralnim područjima i među decom iz manjinskih grupa;
- ▶ Obezbediti da Savet Regulatornog tela za elektronske medije revidira „Pravilnik o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga“ kako bi ga uskladio sa KPD prema kojoj najmanje 20% medijskog sadržaja treba da bude posvećeno deci, njihovim pravima i širenju informacija o KPD.

Saradnja sa civilnim društvom

- ▶ Omogućiti učešće NVO u dijalogu i konsultacijama prilikom usvajanja novih zakona i politika koji se odnose na decu;
- ▶ Izdvojiti posebna sredstva za unapređenje prava deteta i uvesti transparentne procedure za prijavu NVO za finansiranje, kao i procenu predloženih akcija, na osnovu jasnih kriterijuma.

Prava deteta i poslovni sektor

- ▶ Podstaci jaču saradnju između privatnog sektora i NVO za prava deteta putem zakonskih podsticaja, kampanja za podizanje svesti i programa korporativnog angažovanja.

2. Opšti principi

Zabrana diskriminacije

- ▶ Obezbediti deci efektivan pristup sudovima u slučajevima diskriminacije i voditi sveobuhvatnu sudsku evidenciju o pravosnažnim odlukama u vezi sa diskriminacijom u građanskim, upravnim, prekršajnim i krivičnim postupcima;
- ▶ Uspostaviti poseban mehanizam u okviru Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za rešavanje slučajeva diskriminacije dece.

Najbolji interes deteta

- ▶ Obezbediti da se u svim zakonima koji su relevantni za decu eksplicitno zahteva da se primarno uzima u obzir najbolji interes deteta;
- ▶ Izraditi jasne smernice za primenu ovog principa u svim relevantnim sektorima - socijalnoj zaštiti, pravosuđu, zdravstvu, obrazovanju, sprovođenju zakona i drugima, u skladu sa Opštim komentarom br. 14;
- ▶ Sprovesti obaveznu i kontinuiranu obuku za sve profesionalce uključene u sudske i upravne postupke, kao deo redovnog nastavnog plana i programa Pravosudne akademije;
- ▶ Sprovesti obaveznu obuku o tome kako primeniti ovaj princip u praksi za profesionalce koji su u kontaktu sa decom u svim sektorima socijalne zaštite, pravosuđa, zdravstva, obrazovanja i sprovođenja zakona, integrisanu u njihove odgovarajuće institucije za obuku.

Pravo na život, opstanak i razvoj

- ▶ Ojačati prenatalnu, perinatalnu i neonatalnu zdravstvenu zaštitu ulaganjem u obrazovanje akušera i babica radi kako bi se unapredilo zdravlje i nega porodilja; uspostavljanje i praćenje pokazatelja kvaliteta zdravstvene zaštite porodilja i novorođenčadi kroz redovne inspekcije, a ne samo vanredne; povećanje broja zdravstvenih radnika koji se bave reproduktivnim zdravljem žena; poboljšanje uslova rada za akušere, babice i polivalentne patronažne službe koje obavljaju kućne posete; unapređenje bolničkog smeštaja za majke;
- ▶ Uspostaviti nezavisni panel za preispitivanje teških slučajeva u kojima se primenjuju mere zaštite dece kako bi se identifikovali uzroci, obezbedila odgovornost i sprovele sistemske reforme za zaštitu dece i zajednica;
- ▶ Uspostaviti sveobuhvatan, integrisan i održiv nacionalni sistem pedijatrijske palijativne nege.

Poštovanje mišljenja deteta

- ▶ Izmeniti zakon u skladu sa Opštim komentarom br. 12, obezbeđujući da pravo deteta da bude saslušano bude ugrađeno u sve pravne okvire i politike;
- ▶ Razviti postupke i smernice prilagođene deci za profesionalce u krivičnim, građanskim i upravnim postupcima, obezbeđujući da se mišljenjima dece posveti dužna pažnja, te pružiti specijalizovanu obuku o pravu deteta da bude saslušano;
- ▶ Sprovesti istraživanje kako bi se identifikovalo koja su pitanja prioriteta za decu i koje platforme preferiraju za uticanje na političke odluke;
- ▶ Uspostaviti međuresorni mehanizam na nacionalnom i lokalnom nivou, sa namenskim finansiranjem, kako bi se sistematski integrisala mišljenja dece u kreiranje politika, sa naglaskom na mlađu decu i ranjive grupe;
- ▶ Sprovesti programe podizanja svesti kako bi se unapredilo smisleno učešće dece u porodicama, školama i zajednicama.

3. Građanska i politička prava

Upis u matičnu knjigu rođenih

- ▶ Izmeniti restriktivne podzakonske akte kako bi se omogućio upis dece roditelja bez dokumenata odmah po rođenju;
- ▶ Poništiti Zaključak Građanskog odeljenja Vrhovnog suda kojim se ograničava nadležnost sudova u vanparničnim postupcima radi upisa u matičnu knjigu rođenih;
- ▶ Pojednostaviti sudske postupke za utvrđivanje podataka o rođenju;
- ▶ Izmeniti Zakon o državljanstvu tako da se državljanstvo automatski dodeljuje deci bez državljanstva rođenoj u Srbiji.

Sloboda udruživanja i mirnog okupljanja

- ▶ Obezbediti da deca dobiju informacije o svom pravu na mirno okupljanje, između ostalog i kroz razgovore o njegovim prednostima i rizicima, omogućavajući njihovo učešće zasnovano na informacijama;
- ▶ Garantovati deci pristup informacijama i pravo da javno izraze svoje mišljenje bez straha od odmazde;
- ▶ Obezbediti jednake mogućnosti za svu decu, uključujući decu sa smetnjama u razvoju, u alternativnom zbrinjavanju i lišenu slobode, da efektivno učestvuju u političkom i građanskom životu;

- ▶ Obučiti nastavnike, organe za sprovođenje zakona, relevantne službenike i predstavnike medija o pravu na mirno okupljanje i drugim pravima koje garantuje KPD.

Pravo na privatnost

- ▶ Izmeniti zakon kako bi se eksplicitno zaštitilo pravo deteta na privatnost, uključujući i u medijskom izveštavanju, i uvesti strože sankcije za povrede tog prava;
- ▶ Sprovesti obaveznu obuku o KPD za medijske radnike.

4. Nasilje nad decom i *OPSC*

Telesno kažnjavanje i porodično nasilje

- ▶ Eksplicitno zabraniti telesno kažnjavanje u svim okruženjima kroz izmene Porodičnog zakona;
- ▶ Priznati decu kao direktne žrtve porodičnog nasilja kroz izmene Zakona o sprečavanju porodičnog nasilja.

Nasilje u školama i digitalno nasilje

- ▶ Ojačati službe u lokalnoj zajednici i sprovesti edukativne programe za sprečavanje i zaštitu od nasilja, uključujući i digitalno nasilje, za decu, roditelje i edukatore;
- ▶ Pojačati kampanje za podizanje svesti uz učešće dece.

Alternativno zbrinjavanje

- ▶ Razviti ciljane politike i referalne mehanizme za sprečavanje nasilja u institucionalnom smeštaju, hraniteljskim porodicama i ustanovama za dečje pravosuđe;
- ▶ Sprovesti mehanizam koordinacije upravljanja slučajevima u CSR širom zemlje, sa elektronskim bazama podataka i dovoljnim resursima.

Mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje

- ▶ Ukinuti praksu izolovanja u samici u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu i rešiti probleme kršenja prava deteta;
- ▶ Unaprediti mehanizme prijavljivanja NND u svim ustanovama koje su prilagođene deci, poverljive i pristupačne;
- ▶ Obezbediti redovne inspekcije pravosudnih organa i ustanova socijalne zaštite, sa javno dostupnim izveštajima.

Dečji brakovi

- ▶ Izmeniti Porodični zakon, Krivični zakonik i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici kako bi se obezbedila potpuna zabrana dečjih brakova i sprovele stroge kazne;
- ▶ Sprovesti intervencije na nacionalnom i lokalnom nivou za rešavanje problema dečjih brakova.

Ostala okruženja

- ▶ Regulisati organizaciju aktivnosti koje se odnose na decu van obrazovnog sistema, uključujući sportske klubove.

Oporavak i reintegracija dece žrtava

- ▶ Izmeniti Zakon o dečjem pravosuđu kako bi se ojačale mere zaštite, u skladu sa relevantnim standardima;
- ▶ Izmeniti Zakonik o krivičnom postupku kako bi se deci žrtvama i svedocima teških krivičnih dela automatski dodelio status „posebno osetljivog svedoka“ i uvesti obavezno audio-vizuelno snimanje ispitivanja;
- ▶ Obezbediti obaveznu psihosocijalnu podršku za osetljive žrtve izmenama Zakona o socijalnoj zaštiti;
- ▶ Uvesti obavezu kontinuirane izgradnje kapaciteta za zaštitu dece žrtava za policiju, tužioce, sudije, advokate, stručnjake u sistemima socijalne i zdravstvene zaštite i sudske veštake.

OPSC

- ▶ Zakonski definisati termin „prodaja dece“ kroz izmene Krivičnog zakonika kako bi se prodaja dece eksplicitno kriminalizovala kao posebno krivično delo.

5. Porodično okruženje i alternativno zbrinjavanje

- ▶ Ojačati kapacitete CSR i poboljšati kvalitet službi za procenu i planiranje, povećanjem broja stručnog osoblja i voditelja slučaja kako bi se dostigao adekvatan broj zaposlenih u odnosu na broj korisnika, te sprovođenjem obaveznog, redovnog nadzora za voditelje slučaja, kada se obezbedi odgovarajuće osoblje;
- ▶ Sprovesti zabranu institucionalizacije dece mlađe od tri godine i izmeniti Zakon o socijalnoj zaštiti kako bi se zabrana institucionalizacije proširila na decu mlađu od šest godina, s obzirom na globalne dokaze o njenom štetnom uticaju u ranom detinjstvu (0-5);
- ▶ Razviti specijalizovano i urgentno hraniteljstvo, naročito za decu do 5 godina starosti, i ukinuti usluge prihvatilišta za ovu starosnu grupu; povećati dostupnost hraniteljstva za decu sa smetnjama u razvoju;
- ▶ Proširiti regionalne Centre za porodični smeštaj i usvajanje kako bi se obezbedila pokrivenost čitave zemlje;
- ▶ Ubrzati deinstitucionalizaciju prelaskom sa dugotrajnog strateškog planiranja na konkretnu implementaciju, koristeći postojeće dokumente za pokretanje promene;
- ▶ Sprečiti smeštaj dece u sistem socijalne zaštite usvajanjem minimalnih standarda za usluge intenzivne podrške porodici i dodelom stabilnog finansiranja;
- ▶ Proširiti lokalne usluge socijalne zaštite i poboljšati sistem namenskih transfera, uvođenjem minimalnog paketa usluga dostupnog u svakoj opštini i obezbeđivanjem jednakog pristupa osnovnim uslugama podrške;
- ▶ Obezbediti sveobuhvatnu podršku za decu koja izlaze iz sistema socijalne zaštite, uključujući podršku u pogledu zdravstvene zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, odnosa i finansija.

6. Deca sa smetnjama u razvoju

- ▶ Objediniti podatke o deci sa smetnjama u razvoju i obezbediti pristup pravdi, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj zaštiti i uslugama podrške;
- ▶ Ojačati socijalnu zaštitu za malu decu sa smetnjama u razvoju, proširivanjem programa pomoći, poboljšanjem usluga podrške porodici i unapređenjem međusektorske koordinacije u obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti;
- ▶ Proširiti usluge podrške u zajednici na lokalnom nivou;
- ▶ Usvojiti Akcioni plan za inkluzivno obrazovanje i uspostaviti posebno nadzorno telo za njegovu implementaciju;

- ▶ Povećati finansijska sredstva, naročito na nivou lokalne samouprave, za finansiranje inkluzivnog obrazovanja i mera podrške koje preporučuju međusektorske komisije;
- ▶ Pokrenuti kampanju podizanja svesti kako bi se borili protiv stigmatizacije i predrasuda prema deci sa smetnjama u razvoju.

7. Zdravlje

Bolesti koje se mogu sprečiti vakcinacijom

- ▶ Ojačati programe imunizacije razvojem strateškog investicionog plana za imunizaciju, uskladiti zakonodavstvo sa regionalnim ciljevima imunizacije, sprovesti komunikacione strategije za slučajeve epidemije bolesti koje se mogu sprečiti vakcinacijom i neželjene reakcije nakon imunizacije i usvojiti multisektorski akcioni plan za postizanje ciljanog obuhvata imunizacijom;
- ▶ Proširiti medicinsko i javno-zdravstveno obrazovanje jačanjem kontinuiranog medicinskog obrazovanja o obaveznim i preporučenim imunizacijama i povećanjem zdravstvenih kampanja kako bi se poboljšalo prihvatanje vakcine među roditeljima i širom javnošću.

Zdravstveni rizici među decom školskog uzrasta

- ▶ Ažurirati nacionalne zdravstvene strategije revizijom Nacionalnog programa iz 2009. i izraditi novu strategiju koja se bavi kontrolom duvana, prevencijom zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, ishranom, fizičkom aktivnošću i seksualnim i reproduktivnim zdravljem adolescenata.

Međupolna/interseks deca

- ▶ Obezbediti da se medicinske ili hirurške intervencije koje nisu neophodne kod međupolne dece odlože dok ova deca ne budu mogla da daju pristanak zasnovan na obaveštenosti;
- ▶ Istražiti slučajeve medicinskog ili hirurškog lečenja bez pristanka, obezbeđujući da žrtve dobiju adekvatnu naknadu i psihosocijalnu podršku;
- ▶ Obezbediti obuku za zdravstvene radnike i psihologe o seksualnoj, biološkoj i fizičkoj raznolikosti, uključujući posledice intervencija koje nisu neophodne kod međupolne dece.

Mentalno zdravlje

- ▶ Razviti dugoročni, međusektorski strateški plan za mentalno zdravlje sa ostvarivim ciljevima, jasno definisanim intervencijama, održivim finansiranjem i redovnim evaluacijama;
- ▶ Sprovesti nacionalne epidemiološke studije kako bi se procenila prevalencija mentalnog zdravlja i mapirala područja sa slabim pristupom uslugama;
- ▶ Promeniti dominantni biomedicinski model koji se oslanja na upućivanje psihijatriju - što dovodi do kašnjenja i stigmatizacije dece koja traže pomoć - između ostalog, skraćivanjem boravaka u bolnici i proširivanjem usluga mentalnog zdravlja u zajednici kako bi se poboljšao pristup i omogućila ranija intervencija;
- ▶ Povećati broj psihologa u okviru primarne preventivne zdravstvene zaštite i obezbediti bolju teritorijalnu pokrivenost uslugama i stručnjacima za mentalno zdravlje;
- ▶ Obezbediti pristupačne informacije o uslugama mentalnog zdravlja prilagođene deci putem digitalnih alata i platformi;
- ▶ Reformisati podršku mentalnom zdravlju u školama, obezbeđujući da školski psiholozi i pedagozi, kao i drugi stručnjaci poput socijalnih radnika ili defektologa, funkcionišu kao pouzdani stručnjaci za mentalno zdravlje, a ne kao osobe koje uvode disciplinu;
- ▶ Proširiti programe podrške roditeljima kako bi se roditelji opremili alatima za podršku mentalnom blagostanju svoje dece.

8. Životni standard

- ▶ Ponovo proceniti kriterijume za dobijanje prava na novčanu socijalnu pomoć (NSP) i dečji dodatak (DD) kako bi se obezbedila bolja zaštita siromašnih i proširila pokrivenost da bi se obuhvatile ranjivije grupe i pojedinci. Za program NSP, preispitati kriterijume za ispunjavanje uslova imovinskog cenzusa i povećati prihodni cenzus, naročito za domaćinstva u kojima nijedan član nije sposoban za rad. Za program DD, odrediti prihodni cenzus tako da obuhvati svu decu u riziku od siromaštva i znatno ublažiti kriterijume za ispunjavanje uslova imovinskog cenzusa (npr. vlasništvo nad stanovima, zemljištem itd.);
- ▶ Povećati adekvatnost davanja u programima NSP i DD.
Za program NSP, povećati davanja makar za one koji nisu sposobni za rad i ukinuti ograničenje pomoći na devet meseci za pojedince i porodice u kojima je većina članova sposobna za rad. U programu DD, povećati davanja, naročito za decu srednjoškolskog uzrasta;

- ▶ Preispitati i poboljšati korišćenje Registra Socijalna karta;
- ▶ Nastaviti praćenje apsolutnog siromaštva kako bi se povećalo razumevanje obima ranjivosti i procenila adekvatnost socijalnih davanja.

9. Prava deteta i životna sredina

- ▶ Ojačati sprovođenje zakona o zaštiti životne sredine, kažnjavati nezakonito zagađenje i poboljšati praćenje kvaliteta vazduha, vode i zemljišta;
- ▶ Proširiti zelene površine i mogućnosti za učenje na otvorenom, obezbeđujući da sve opštine imaju pristupačne parkove i prirodne površine;
- ▶ Integrisati ekološko obrazovanje u nastavne planove i programe škola, obuhvatajući klimatske promene, održivost i ekološki prihvatljive prakse;
- ▶ Uključiti decu u donošenje odluka o zaštiti životne sredine na nacionalnom i lokalnom nivou putem različitih participativnih platformi;
- ▶ Pokrenuti deci prilagođene kampanje za podizanje svesti javnosti o održivom upravljanju otpadom, energetske efikasnosti i očuvanju biodiverziteta;
- ▶ Ulagati u održivu infrastrukturu, unapređujući obnovljive izvore energije, modele kružne ekonomije i ekološki prihvatljivo urbano planiranje;
- ▶ Zaštititi romsku decu od opasnih okruženja sprovođenjem zakona o dečjem radu kako bi se sprečilo sakupljanje otpada, obezbeđivanjem bezbednih i održivih rešenja za grejanje za neformalna naselja, proširivanjem pristupa redovnim zdravstvenim pregledima, ranim intervencijama i programima zdravstvene zaštite u zajednici i povećanjem pristupa bezbednim igralištima i zelenim površinama.

10. Obrazovanje, slobodno vreme i kulturne aktivnosti

Besplatno i obavezno obrazovanje

- ▶ Obezbediti zaista besplatno i obavezno obrazovanje za svu decu;
- ▶ Učiniti srednje obrazovanje obaveznim i besplatnim za svu decu;
- ▶ Definirati preventivne mere za smanjenje napuštanja škole, obezbeđujući doslednu primenu u celom obrazovnom sistemu.

Kvalitet obrazovanja

- ▶ Poboljšati kvalitet obrazovanja uvođenjem modernih metoda nastave i ažuriranog nastavnog plana i programa, poboljšavajući organizaciju rada u učionici, sa većim naglaskom na igru, umetnost i kreativnost, naročito u ranom obrazovanju;
- ▶ Uspostaviti delotvoran mehanizam za praćenje i sprovođenje naučnih istraživanja i savremenih studija radi unapređenja obrazovnih praksi;
- ▶ Povećati autonomiju nastavnika kroz decentralizaciju i demokratizaciju škola i smanjiti administrativna opterećenja, omogućavajući veću slobodu u planiranju i organizaciji časova, u partnerstvu sa decom;
- ▶ Uskladiti početno obrazovanje nastavnika i kontinuirani profesionalni razvoj sa modernim pedagoškim pristupima.

Rano obrazovanje i razvoj deteta

- ▶ Proširiti pristup predškolskim ustanovama u ruralnim područjima povećanjem državnog finansiranja predškolske i transportne infrastrukture, obezbeđivanjem besplatnog prevoza za decu i poboljšanjem dostupnosti kvalitetnih programa ranog obrazovanja;
- ▶ Poboljšati inkluziju romske i ranjive dece sprovođenjem ciljane finansijske podrške za pohađanje predškolskih ustanova i jačanjem kampanja za podizanje svesti o značaju ranog obrazovanja;
- ▶ Povećati ulaganja u rano obrazovanje povećanjem javne potrošnje kako bi se ispunili standardi EU, proširivanjem programa obuke vaspitača u vrtićima i obezbeđivanjem adekvatnih resursa za predškolsku infrastrukturu i materijale za učenje;
- ▶ Povećati broj asistenata nastavnika - pedagoških asistenata za podršku deci u ustanovama ranog obrazovanja i vaspitanja.

Inkluzivno obrazovanje

- ▶ Pratiti pohađanje škole među romskom decom, posebno devojkama, i pružiti kontinuiranu podršku romskim porodicama za rano uključivanje u obrazovanje;
- ▶ Usvojiti Akcioni plan za inkluzivno obrazovanje i uspostaviti nadzorno telo za njegovu implementaciju;
- ▶ Povećati sredstva za finansiranje inkluzivnog obrazovanja, naročito na lokalnom nivou, i obezbediti dodatne mere podrške kako preporučuju međusektorske komisije;

- ▶ Izmeniti kriterijume i povećati nacionalni i lokalni budžet za zapošljavanje pedagoških asistenata;
- ▶ Poboľjšati prikupljanje podataka o deci sa smetnjama u razvoju radi praćenja inkluzije i unapređenja planiranja politika i raspodele resursa.

Obrazovanje o ljudskim pravima

- ▶ Povećati angažovanje OCD u pružanju neformalnog obrazovanja o temama kao što su prava deteta, rodna ravnopravnost, veštine medijacije i pregovaranja, asertivna komunikacija, prva pomoć, ekološke aktivnosti, mentalno zdravlje, svest o LGBTIQ+ osobama i njihova inkluzija i druga pitanja;
- ▶ Preispitati i redefinisati obuku nastavnika građanskog vaspitanja, uključujući status i ulogu tog predmeta u obrazovnom sistemu, revidirati nastavni plan i program kako bi se uskladio sa KPD i istražiti mogućnost uvođenja specijalizovanog nastavnog programa na fakultetima za obrazovanje i pedagogiju;
- ▶ Pružiti podršku nastavnicima u sprovođenju obrazovanja o pravima deteta kroz ciljanu obuku, izradu obrazovnih materijala i vodiča za nastavu;
- ▶ Uvesti da građansko vaspitanje bude obavezan predmet na svim nivoima, od predškolskog do srednjoškolskog obrazovanja.

11. Posebne mere zaštite

Deca tražiocí azila, izbeglice i migranti

- ▶ Ubrzati postupke azila kako bi se obezbedile blagovremene odluke za decu;
- ▶ Uskladiti prakse zaštite dece sa međunarodnim standardima za decu bez pratnje i odvojenu od roditelja/staratelja;
- ▶ Uspostaviti specijalizovan smeštaj i alternativno zbrinjavanje za decu bez porodice;
- ▶ Obezbediti adekvatno finansiran sistem starateljstva;
- ▶ Obezbediti pristupačne informacije deci bez pratnje i ojačati zaštitu od trgovine ljudima i krijumčarenja;
- ▶ Izmeniti Zakon o državljanstvu kako bi se otklonili nedostaci u utvrđivanju apatridije;
- ▶ Obezbediti pristup obrazovanju.

Deca iz manjinskih ili autohtonih grupa

- ▶ Smanjiti siromaštvo među romskim porodicama i obezbediti pravičan pristup zaposlenju, naročito za romske porodice koje se bave sakupljanjem sekundarnih sirovina;
- ▶ Razviti usluge koje poboljšavaju roditeljske kompetencije i životne veštine za romske porodice;
- ▶ Ojačati sprovođenje zakona i strategija protiv diskriminacije kroz sistematsko praćenje i mehanizme odgovornosti;
- ▶ Pokrenuti državne kampanje za borbu protiv stereotipa, govora mržnje i nasilja nad Romima;
- ▶ Poboljšati pristup uslugama socijalne zaštite, obezbeđujući adekvatno finansiranje i zapošljavanje na lokalnom nivou;
- ▶ Obezbediti održivo državno finansiranje ključnih usluga i bolje umrežavanje između OCD i sektora socijalne zaštite;
- ▶ Podići svest o programima za inkluziju Roma, poboljšati rad koordinatora za romska pitanja i mobilnih timova kako bi se porodice upoznale sa dostupnim uslugama podrške.

Ekonomska eksploatacija, uključujući dečji rad

- ▶ Poboljšati prikupljanje podataka i izveštavanje u sektorima socijalne zaštite, policije i NVO;
- ▶ Unaprediti ranu procenu rizika kako bi se sprečio dečji rad pre nego što se dogodi;
- ▶ Razviti programe u zajednici za porodice u riziku;
- ▶ Ojačati međuagencijsku saradnju;
- ▶ Povećati inspekcije i sprovođenje zakona u sektorima visokog rizika kao što su rad na ulici i poljoprivreda.

Deca u uličnoj situaciji

- ▶ Usvojiti jedinstvenu definiciju u svim institucijama i poboljšati sistem prikupljanja podataka, raščlanjenih po uzrastu, polu i lokaciji;
- ▶ Kreirati sveobuhvatnu strategiju za zaštitu ove dece i sprovesti jasan protokol kojim se definišu uloge i odgovornosti Vlade, NVO i organa za sprovođenje zakona;
- ▶ Unaprediti programe podrške i reintegracije, uključujući obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, psihosocijalnu podršku i stručno osposobljavanje;

- ▶ Izmeniti zakone kako bi se u potpunosti dekriminalizovalo prosjačenje i uskladilo nacionalno zakonodavstvo sa međunarodnim standardima;
- ▶ Povećati svest javnosti pokretanjem kontinuiranih kampanja za edukaciju javnosti o izazovima sa kojima se deca u takvim situacijama suočavaju i unaprediti podršku zajednice.

Trgovina ljudima

- ▶ Obezbediti adekvatno prihvatilište i urgentnu podršku za decu žrtve trgovine ljudima, dostupnu na celoj teritoriji Srbije;
- ▶ Razviti sveobuhvatnu nacionalnu bazu podataka o žrtvama trgovine ljudima za praćenje slučajeva;
- ▶ Ojačati kapacitete socijalne zaštite i drugih relevantnih profesionalaca na osnovu praćenja potreba žrtava;
- ▶ Ojačati zakonodavstvo kako bi se obezbedila sveobuhvatna podrška deci žrtvama.

Sprovođenje dečjeg pravosuđa

- ▶ Proširiti programe vaspitnih mera u zajednici;
- ▶ Uvesti alternative pritvoru;
- ▶ Usvojiti izmene i dopune Zakona o dečjem pravosuđu kako bi se uskladio sa međunarodnim i evropskim standardima, kao i sa Zakonikom o krivičnom postupku;
- ▶ Sprovesti istraživanje i procene uticaja kako bi bile osnov za neophodne reforme Zakona o dečjem pravosuđu;
- ▶ Poboljšati mentalno zdravlje i psihosocijalnu podršku deci u sukobu sa zakonom;
- ▶ Obezbediti pristup programima obrazovanja, savetovanja i razvoja veština za svu decu lišenu slobode kako bi se podržala njihova reintegracija;
- ▶ Poboljšati obaveznu obuku za sudije, tužioce, policijske službenike, advokate i socijalne radnike o pristupima prilagođenim deci u pravosudnom sistemu;
- ▶ Održati DSGKO na 14 godina i snažno se suprotstaviti svakom smanjenju ove starosne granice;
- ▶ Ojačati mere prevencije i rane intervencije u zajednici, naročito za decu sa problemima u ponašanju i socioekonomskim izazovima.

Deca u oružanim sukobima, uključujući *OPAC*

- ▶ Izmeniti Krivični zakonik kako bi se eksplicitno kriminalizovalo regrutovanje dece od strane nedržavnih oružanih grupa;
- ▶ Revidirati deklaraciju Srbije o ratifikaciji *OPAK*-a;
- ▶ Ukloniti ograničavanje vanteritorijalne nadležnosti principom dvostruke kažnjivosti kako bi se ojačala pravna odgovornost za krivična dela regrutovanja dece.

Aneks II

O organizacijama koje su učestvovala u pripremi izveštaja

Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji

Centar za prava deteta

Centar za prava deteta (1997) je nevladina organizacija (NVO) osnovana sa glavnim ciljem da se bavi ostvarivanjem prava deteta u skladu sa Konvencijom o pravima deteta. Glavni pravac delovanja Centra usmeren je na kreiranje povoljnog institucionalnog, zakonodavnog i strateškog okvira za puno ostvarivanje prava deteta. Njegove aktivnosti su usmerene na zastupanje zasnovano na dokazima za uvođenje i sprovođenje zakona, politika i praksi koje doprinose unapređenju prava deteta, dobrobiti i punom učešću dece u društvu. Centar sprovodi istraživanja i organizuje izgradnju kapaciteta u različitim oblastima prava deteta za stručnjake, roditelje i decu, kao i druge OCD. Realizovao je mnoge projekte i objavio preko 100 publikacija.

ASTRA - Akcija protiv trgovine ljudima

ASTRA - Akcija protiv trgovine ljudima (2000) je posvećena iskorenjivanju svih oblika trgovine odraslim ljudima i decom i aktivna u pružanju direktne pomoći žrtvama, edukaciji, prevenciji, podizanju svesti javnosti, reintegraciji, istraživanju i izveštavanju. U okviru programa direktne pomoći žrtvama, ASTRA pruža svojim klijentima psihološku, medicinsku i pravnu pomoć, emocionalnu podršku i druge

oblike pomoći u dugom procesu oporavka i socijalne reintegracije. Od maja 2012. godine ASTRA koordinira jedinstveni Evropski broj za nestalu decu.

Beogradski centar za ljudska prava

Beogradski centar za ljudska prava (1995) je nestranačko, nepolitičko i neprofitno udruženje građana zainteresovanih za unapređenje teorije i prakse ljudskih prava. Unapređenje znanja u oblasti ljudskih prava i humanitarnog prava, razvoj demokratije, uspostavljanje pravne države i građanskog društva u Srbiji i u ostalim državama nastalim na prelazu iz autokratije u demokratiju osnovni su ciljevi Beogradskog centra. Centar je tokom više od dve decenije svoga postojanja nastojao da podigne svest građana o značaju i dometima ideje ljudskih prava i individualnih sloboda i stvori povoljnu klimu za njihovo puno uvažavanje.

Užički centar za prava deteta

Misija Užičkog centra za prava deteta (1998) je da unapredi položaj dece u društvu. Sve aktivnosti Centra su zasnovane na principima navedenim u Konvenciji o pravima deteta, čime Konvenciju promoviše kao osnovni dokument o pravima deteta. Naročito se bavi pitanjima poštovanja prava deteta na obrazovanje i poštovanja prava deteta u obrazovnom sistemu. Organizuje obuke, konferencije i druge stručne skupove na temu prava deteta za nastavnike, stručne saradnike i druga lica zaposlena u obrazovanju, decu i roditelje.

Centar za socijalnu politiku

Centar za socijalnu politiku je nezavisna istraživačka (*think-tank*) organizacija, posvećena unapređenju javnih politika, čiji je cilj podsticanje inkluzivnog rasta, stvaranje kohezivnog društva i delotvorne države blagostanja. Sprovodi nezavisna istraživanja o ključnim društvenim pitanjima, pruža obuku zainteresovanim stranama u socijalnoj zaštiti i organizuje javne debate kako bi unapredio kreiranje politika. Njegova misija je da sprovodi visokokvalitetna istraživanja i predloži održiva rešenja za politike na lokalnom i nacionalnom nivou, sa ciljem poboljšanja života ugroženih grupa kao što su deca, mladi, stariji, osobe sa invaliditetom, Romi, žene, izbeglice i raseljena lica. Usredsređen je na smanjenje siromaštva, socijalno uključivanje, socijalnu i dečiju zaštitu, penzijski sistem, dugotrajnu negu i usluge socijalne zaštite, a uključuje se i u inicijative u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja i zapošljavanja. Promoviše dobro upravljanje radi efektivne implementacije politika i upravljanja resursima.

Druge organizacije koje su doprinele izveštaju

Pomoć deci

Pomoć deci je NVO koja radi sa decom, mladima, roditeljima, porodicama, značajnim odraslima iz svih sektora koji utiču na decu i mlade, institucijama i sistemom kako bi pomogla deci i mladima da otkriju svoj puni potencijal i ostvare svoja prava. Pomoć deci je organizacija osnovana 2004. godine sa misijom da stvori okruženje nade i poštovanja za decu i mlade, u kojem imaju priliku da ostvare svoj puni potencijal, i da deci, mladima, roditeljima i zajednicama pruži praktične alate za pozitivne promene. Pomoć deci ima pet glavnih programskih oblasti: 1. Unapređenje prava i obrazovanja etničkih manjina (uglavnom romske dece, mladih i njihovih roditelja); 2. Sprečavanje nasilja povezanog sa decom i mladima; 3. Mobilizacija i izgradnja kapaciteta lokalnih i manjinskih NVO; 4. Mobilizacija mladih da postanu aktivni nosioci promena; 5. Zaštita životne sredine. Organizacija Pomoć deci je sistematski učestvovala u pripremi Alternativnog izveštaja o stanju prava deteta u Republici Srbiji, naročito doprinoseći odeljku o ranom razvoju i obrazovanju deteta.

INDIGO

Grupa za decu i mlade „Indigo“ je udruženje sa sedištem u Južnoj Srbiji, koje doprinosi zaštiti, dobrobiti i obrazovanju marginalizovane dece i mladih, kao što su Romi, izbeglice, migranti i drugi pogođeni siromaštvom i diskriminacijom. Verujemo da je svako dete vredno i dostojno naših napora da mu pomognemo da se razvije i ostvari svoj puni potencijal. „Indigo“ je partner UNHCR-a i UNICEF-a u Srbiji.

PIN

Psychosocial Innovation Network - PIN (Mreža psihosocijalnih inovacija) je neprofitna, nestranačka NVO posvećena unapređenju i zaštiti prava na mentalno zdravlje svih građana Srbije. PIN se zalaže za biopsihosocijalni model mentalnog zdravlja zajednice zasnovan na dokazima, naglašavajući aktivno učešće građana, korisnika usluga, stručnjaka i kreatora politika u stvaranju sveobuhvatne i održive podrške mentalnom zdravlju i poboljšanju širih društvenih uslova koji pozitivno utiču na mentalno blagostanje. Od svog osnivanja 2015. godine, PIN je sprovodio projekte usmerene na zaštitu i poboljšanje mentalnog zdravlja, psihološkog blagostanja i ljudskih prava, naročito za decu, mlade i pojedince iz ranjivih i veoma marginalizovanih grupa.

KidHub

KidHub je obrazovni centar specijalizovan za kreiranje i sprovođenje inovativnih obrazovnih programa za decu i mlade za škole, obuke za nastavnike, roditelje i različite vrste obrazovnih programa za kompanije i organizacije. Tim je multidisciplinaran sa stručnjacima iz oblasti obrazovanja (fokus na STEM oblasti: nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika), komunikacije, dizajna, umetnosti, arhitekture, IKT-a i ekologije.

Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom - Srbija

Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom - - Srbija (2008) je neprofitna NVO osnovana uz podršku međunarodne organizacije *Disability Rights International - DRI*, koja je prepoznala potrebu za stalnim prisustvom i jačanjem pokreta za prava osoba sa invaliditetom u Srbiji. Njeni osnivači su osobe sa invaliditetom, članovi njihovih porodica, stručnjaci u ovoj oblasti i aktivisti za ljudska prava. U potpunosti smo posvećeni zaštiti i promociji ljudskih prava naših sugrađana sa intelektualnim i mentalnim invaliditetom i postizanju njihove pune inkluzije i učešća u društvu. Posebnu pažnju posvećujemo deci i odraslima koji su u riziku od toga da budu smešteni ili koji su već smešteni u rezidencijalne ustanove i psihijatrijske bolnice, imajući u vidu da čine najranjiviju i najmarginalizovaniju grupu.

Kreativna pedagogija

Kreativna pedagogija je udruženje učenika, mladih, pedagoga, psihologa i nastavnika. Udruženje su 2008. godine osnovali stručnjaci za obrazovanje i vaspitanje radi unapređenja oblasti obrazovanja.

Njegovi članovi svoj rad temelje na humanističkoj pedagogiji sa ciljem unapređivanja uslova za negovanje dečjeg stvaralaštva, razvijanje holističkog obrazovanja i vaspitanja dece i mladih, ostvarivanje prava deteta i mladih, razvoj socijalnih veština i kritičkog mišljenja, razvoj veština nenasilnog rešavanja konflikata, kreiranje obrazovnih uslova za kooperativnu edukaciju kroz različite vidove rada sa decom, mladima, nastavnicima, roditeljima i građanima, osnaživanje profesionalnih kapaciteta nastavnika u oblasti inovativnih metoda nastave i upravljanja odeljenjem.

Podrška porodici „Sidro“ Kragujevac

Podrška porodici „Sidro“ Kragujevac je metafora za jaku porodicu, koja drži svoju decu - njihov brod - stabilno na površini čak i u najžešćim olujama, a kada je more mirno, pruža sigurnost i podršku. Udruženje roditelja dece sa poteškoćama u razvoju osnovano je tokom pandemije COVID-19, u vreme potpune izolacije i prekida svih oblika podrške i komunikacije. Ova situacija je naročito negativno uticala na porodice dece sa poteškoćama u razvoju. Osnivačica, i sama roditelj deteta sa autizmom, prepoznala je nedostatak blagovremenih i tačnih informacija, kao i potrebu za emocionalnim i psihološkim osnaživanjem roditelja. Verujući da samo kolektivni napor može poboljšati sistem i da pasivnost nije opcija, osnovala je Podršku porodici „SIDRO“ u Kragujevcu u martu 2020. godine.

Aneks III

Konsultacije sa decom - Pregled ključnih nalaza

U pripremi za alternativni izveštaj Komitetu za prava deteta, Centar za prava deteta (Centar), zajedno sa decom okupljenom u Dečjem informativno-kulturnom servisu - Klubu DX, pokrenuo je konsultativni proces kako bi uključio što više dece koja će izraziti svoje mišljenje o različitim oblastima prava deteta. Posebna pažnja je posvećena učešću dece iz ranjivih grupa.

Klub DX je aktivan u okviru Centra od svog osnivanja 1997. godine. To je mesto na kom deca mogu da dobiju informacije o svojim pravima na jeziku koji razumeju. Mogu da učestvuju u raznim aktivnostima, kao što su radionice, forumi, javne akcije i inicijative samozagovaranja, ako su zainteresovani. Uz podršku obučених facilitatora, deca sama smišljaju i organizuju svoje aktivnosti. Nakon završene obuke o pravima deteta, stečeno znanje mogu da prenose na vršnjake. Do sada je 4.000 dece učestvovalo u vršnjačkim edukacijama koju su sprovodili članovi Kluba DX. Pored toga, deca mogu da organizuju javne akcije, snimaju informativne filmove i da se uključe u druge aktivnosti kako bi podstakli svoje vršnjake da se zalažu za svoja prava. U saradnji sa relevantnim institucijama i međunarodnim organizacijama, aktivnosti se sprovode na lokalnom, nacionalnom i međunarodnim nivou.

Centar je 22. januara objavio **anketu na internetu**, na koju je odgovorilo 300 učesnika do 15. februara 2025. godine. Među njima je bilo 257 učesnika starosti od 11 do 14 godina (85,7%), 33 učesnika starosti od 15 do 17 godina (11%), a ostalih 13 su bili odrasli, odnosno lica starija od 18 godina (4,3%). Upitnik je sastavljen zajedno sa decom i obuhvatao je tri ključne oblasti koje su identifikovane kao prioritetne: učešće dece, nasilje nad decom i mentalno zdravlje dece.

Pored toga, u saradnji sa UNICEF-om, izrađen je još jedan upitnik u okviru platforme **U-Report**. Ovaj upitnik je postavljen na platformu 30. januara 2025. godine, a do 15. februara na njega je odgovorilo 235 učesnika iz čitave zemlje, od kojih je 37% bilo iz starosne grupe od 15 do 19 godina.

Kako bi se obezbedilo da se čuje glas dece i da se stekne uvid u njihova iskustva, mišljenja i preporuke u vezi sa ostvarivanjem prava deteta, održane su **fokus grupe** u kojima su učestvovala različite grupe dece:

- ▶ **Prihvatilište za decu (22. januar 2025)** - 10 učesnika, deca sa iskustvom odvajanja od porodice zbog siromaštva, porodičnog nasilja ili života na ulici i prosjačenja.
- ▶ **Osnovna škola „Vlada Aksentijević” - 8. razred (23. januar 2025)** - 22 učesnika, opšta školska populacija.
- ▶ **Osnovna škola „Vlada Aksentijević” - 7. razred (23. januar 2025)** - 24 učesnika, opšta školska populacija.
- ▶ **Svratište, Novi Beograd (31. januar 2025)** - 23 učesnika, deca i mladi iz populacije u uličnoj situaciji, potpuno isključeni iz porodične podrške i podrške sistema socijalne zaštite. Podršku dobijaju samo od nevladine organizacije Centar za integraciju mladih.
- ▶ **Škola za učenike oštećenog vida „Veljko Ramadanović“, Zemun (5. februar 2025)** - 10 dece.
- ▶ **Škola za oštećene sluhom-nagluve „Stefan Dečanski“ (7. februar 2025)** - 11 dece.
- ▶ **Zavod za vaspitanje dece i mladih, Beograd (23. januar 2025)** - 7 dece.
- ▶ **Klub DX - 4 radionice - 12 dece.**

Fokus grupe su obuhvatale decu različitog uzrasta, pola i socijalnog statusa iz cele Srbije. Neke grupe u Beogradu su se sastojale od dece iz svih delova zemlje, jer su bile deo ustanova socijalne zaštite i specijalizovanih škola za decu sa oštećenim vidom i sluhom.

Sesije sa decom su bile strukturirane kao otvorene diskusije, što im je omogućilo da slobodno izraze svoja mišljenja i iskustva. Međutim, uloženi su napor da se diskusije usklade sa tematskim oblastima iz kvantitativnog upitnika, omogućavajući tako unakrsnu analizu i poređenje, naročito u vezi sa tri odabrane oblasti: učešće, zaštita od nasilja i mentalno zdravlje dece. Nakon prikupljanja svih ovih podataka, deca iz Kluba DX su pripremila **Dečiji izveštaj**.

Proces je bio ograničen zbog kontinuiranih protesta širom zemlje u kojima su učestvovala deca i nastavnici iz mnogih osnovnih i srednjih škola.

Ova situacija je dovela do izmena prvobitnog plana čiji je cilj bio da se prikupe mišljenja dece u saradnji sa Ministarstvom prosvete uključivanjem većeg broja škola širom zemlje.

Svrha ovog dokumenta je predstavljanje podataka i informacija prikupljenih od dece tokom konsultativnog procesa.

Učešće dece

Rezultati upitnika

Na pitanje **da li odrasli slušaju mišljenja dece:**

- ▶ 125 učesnika (49,4%) odgovorilo je „najčešće”
- ▶ 84 učesnika (33,2%) odgovorilo je „uvek”
- ▶ 49 učesnika (19,4%) odgovorilo je „retko” i
- ▶ 6 učesnika (2,4%) odgovorilo je „nikad”.

Na pitanje **da li odrasli uzimaju u obzir mišljenja dece:**

- ▶ 153 učesnika (53,4%) odgovorilo je „najčešće”
- ▶ 60 učesnika (23,7%) odgovorilo je „retko”
- ▶ 58 učesnika (22,9%) odgovorilo je „uvek” i
- ▶ 6 učesnika (2,4%) odgovorilo je „nikad”.

Što se tiče **objašnjenja zašto se njihova mišljenja ne uzimaju u obzir:**

- ▶ 43% dece uvek dobijaju objašnjenje,
- ▶ 28,1% učesnika najčešće dobijaju objašnjenje,
- ▶ 16,3% učesnika retko dobijaju objašnjenje, a
- ▶ 11,8% učesnika nikada ne dobijaju objašnjenje.

Što se tiče **učešća u aktivnostima koje omogućavaju deci da utiču na odluke koje ih se tiču:**

- ▶ 59% dece nikada nisu učestvovala u takvim aktivnostima,
- ▶ 41% dece je učestvovalo.

Što se tiče **učešća u školskim i učeničkim parlamentima:**

- ▶ 33,6% dece je retko učestvovalo,
- ▶ 30% je uvek učestvovalo,
- ▶ 25,7% učesnika je najčešće učestvovalo, a
- ▶ 13% učesnika nikada nije učestvovalo.

Deca **smatraju da najviše mogućnosti** da izraze svoje mišljenje imaju:

- ▶ kod kuće (60,5%)
- ▶ u školi (15%)
- ▶ tokom vannastavnih aktivnosti (14,6%)
- ▶ na drugom mestu (7,9%)
- ▶ u lokalnoj samoupravi (2%).

Što se tiče njihove želje da imaju više mogućnosti da utiču na pitanja koja ih se tiču:

- ▶ 61,3% učesnika želi više mogućnosti,
- ▶ 28,9% nisu sigurni, a
- ▶ 9,9% ne želi više mogućnosti.

Predložene mere:

- ▶ Veće učešće dece i mladih u procesima donošenja odluka koje ih se tiču;
- ▶ Više konsultacija putem učeničkih parlamenata i anketa;
- ▶ Roditelji i odrasli treba ozbiljnije da shvate probleme dece;
- ▶ Deca žele da ih odrasli slušaju i uključe u donošenje odluka koje ih se tiču;
- ▶ Više prostora za dečje ideje i inicijative u društvu.

Rezultati ankete na platformi U-Reports

Na pitanje **da li roditelji/staratelji slušaju njihovo mišljenje:**

- ▶ 89% dece uzrasta od 15 do 19 godina reklo je da se njihova mišljenja čuju,
- ▶ 11% je reklo da se ne čuju.

Na pitanje **da li se njihova mišljenja uzimaju u obzir:**

- ▶ 59% učesnika je odgovorilo „najčešće”
- ▶ 28% učesnika je odgovorilo „uvek”
- ▶ 14% učesnika je odgovorilo „retko”.

Na pitanje **da li dobijaju objašnjenje** zašto se njihova mišljenja ne uzimaju u obzir:

- ▶ 43% učesnika je odgovorilo „najčešće”
- ▶ 29% učesnika je odgovorilo „retko”.
- ▶ 29% učesnika je odgovorilo „nikad”.

Što se tiče **učešća u aktivnostima ili programima koji omogućavaju deci da utiču** na odluke koje ih se tiču:

- ▶ 63% učesnika nikada nije učestvovalo,
- ▶ 38% učesnika je učestvovalo.

Što se tiče mogućnosti da izraze svoje mišljenje **u školi**:

- ▶ 32% „retko“ je imalo tu mogućnost,
- ▶ 30% je „najčešće“ imalo,
- ▶ 29% je imalo „uvek“,
- ▶ 10% nikada.

Gde deca misle da imaju najviše mogućnosti da izraze svoja mišljenja:

- ▶ kod kuće (38%)
- ▶ tokom vannastavnih aktivnosti (29%)
- ▶ u školi (24%)
- ▶ na drugom mestu (10%).

Što se tiče njihove **želje da imaju više mogućnosti** da utiču na pitanja koja ih se tiču:

- ▶ 77% učesnika želi više mogućnosti,
- ▶ 21% nisu sigurni, a
- ▶ 2% ne želi više mogućnosti.

Nalazi fokus grupa

Kvalitativni podaci iz fokus grupa ukazuju na to da se mišljenja dece ne poštuju dovoljno **u školama**. Deca se ne pitaju za mišljenje o metodama nastave ili sadržaju nastavnog plana i programa, osećaju se preopterećeno školskim gradivom i nemaju adekvatnu podršku nastavnika. Pored toga, časovi nisu dovoljno interaktivni.

U porodicama se deca često pitaju za mišljenje, ali im se ne daju uvek objašnjenja kada se njihovi stavovi zanemaruju.

Deca imaju malo ili nimalo znanja o učešću u donošenju odluka u **lokalnoj zajednici**. Skoro sva deca su izrazila želju za više mogućnosti da utiču na odluke koje se tiču njihove škole i života.

KOMENTARI DECE:

„Kad god nešto predložimo u učeničkom parlamentu, nastavnici to ignorišu.“

„Odrasli bi trebalo više da cene naša mišljenja. Ne daju nam mnogo prilika, jer misle da smo samo deca, ali neka deca možda već razmišljaju zrelo za svoj uzrast.“

„Pitaju nas kako smo se proveli na školskom izletu.“

„Mi smo deca sa invaliditetom i nikada ne tražimo previše. Učenici u redovnim školama zahtevaju više.“

„Uvek se zalažem za sebe kada je u pitanju odlazak u tržni centar.“

„Uvek objasne zašto nešto ne može da se uradi ili zašto možda nije dobro za mene.“

„Roditelji me pitaju da li želim da jedem ovo ili ono.“

Nasilje nad decom

Rezultati upitnika

- ▶ **92,8% dece** koja su popunila anketu rekla su da **znaju kome da se obrate za pomoć u slučaju nasilja**,
- ▶ **4,9%** dece nije sigurno, a
- ▶ **2,3%** dece je reklo da ne zna.

Većina dece (75) bi tražila pomoć od roditelja, a zatim od:

- ▶ razrednog starešine (14)
- ▶ drugih nastavnika (13)
- ▶ školskog psihologa ili pedagoga (10)
- ▶ policije (9)
- ▶ drugih članova porodice (7)
- ▶ drugih osoba ili prijatelja (6)

- ▶ Poverenika za ravnopravnost, centara za socijalni rad i drugih institucija (2).
- ▶ 48,4% dece nije nikada **doživelo nasilje**,
- ▶ 37,8% dece je doživelo nasilje, a
- ▶ 13,8% nisu sigurni da li su doživeli nasilje.
- ▶ 66% dece ima saznanje da je bar **jedan od njihovih vršnjaka doživeo** nasilje,
- ▶ 33,9% dece nije upoznato sa takvim slučajem.

Predložene mere:

- ▶ Strože kazne za nasilje u školama i van njih;
- ▶ Sprečavanje nasilja kroz edukaciju dece i roditelja;
- ▶ Bolja zaštita dece od nasilja u porodici i zajednici;
- ▶ Više školskih policajaca radi ostvarivanja bezbednosti;
- ▶ Rešavanje problema maltretiranja i diskriminacije u školama.

Rezultati ankete na platformi U-Reports

- ▶ 64% dece **znaju kome da se obrate** za pomoć u situacijama nasilja,
- ▶ 28% dece nije sigurno, a
- ▶ 9% dece ne zna.
- ▶ 57% dece je **doživelo neki oblik nasilja**,
- ▶ 43% nije.
- ▶ 68% dece ima saznanje da je bar **jedan od njihovih vršnjaka doživeo** neki oblik nasilja,
- ▶ 32% dece ne zna za takav slučaj.

Nalazi fokus grupa

U diskusijama u fokus grupama istaknuto je **vršnjačko nasilje** kao najveći problem za decu u opštoj populaciji, kao i neadekvatan odgovor nastavnika u školama. Glavno pitanje koje mnoga deca ističu jeste da roditelji dece koja maltretiraju drugu decu često vrše pritisak na škole da zataškaju incidente, a nastavnici to prihvataju i ne preduzimaju mere. Nastavnici često umanjuju težinu nasilja, govoreći: „Nije to ništa ozbiljno“.

Deca sa smetnjama u razvoju su izjavila da je verbalno nasilje postalo normalizovano, navodeći da može da bude štetnije od fizičkog nasilja i da posmatrači retko intervenišu.

Deca na **alternativnom zbrinjavanju** su rekla da češće doživljavaju nasilje nego deca iz opšte populacije. Vršnjačko nasilje je prisutno i u ustanovama socijalne zaštite.

Deca u **uličnoj situaciji** se suočavaju sa ekstremnim siromaštvom, zanemarivanjem i porodičnim nasiljem. Neku decu su roditelji čak primoravali da prose. Ova deca su često pominjala da roditelje treba edukovati o tome kako da se pravilno ponašaju prema svojoj deci. Takođe su prijavila često uznemiravanje od strane policije, navodeći da ih policijski službenici zaustavljaju bez razloga, maltretiraju i ne pokazuju poštovanje, da ih teraju sa javnih mesta i prete im, pretresaju ih na neprimeren način, a u nekim slučajevima ih čak i šamaraju. Kada su gladni i prose, ljudi ih gledaju kao kriminalce. Kada su na ulici, ova deca se suočavaju sa raznim rizicima, uključujući eksploataciju, i plaše se stranaca koji im nude novac u zamenu za različite usluge.

KOMENTARI DECE:

„U mom sportskom klubu trener stalno viče - veoma glasno - i ponekad čak udara sve devojčice po glavi.“

„Prijavili smo to školskom psihologu i oko nedelju dana sve je bilo u redu, ali onda se sve vratilo na staro. Ništa se nije promenilo.“

„Kada nešto prijavimo, na kraju smo mi ti koji su krivi.“

„Jedan učenik u mom razredu je bio maltretiran, ali ni razredni starešina ni direktor nisu ništa preduzeli.“

„Grupa dečaka je odvela dete sa invaliditetom u kupatilo, poprskala ga vodom i naterala ga da pije iz toaleta.“

„Ako neko napravi problem, njihovi roditelji se dogovore sa školom da se to zataška.“

„Kada sam prijavila da me druga devojčica maltretira, moja učiteljica je rekla da preterujem i da to nije velika stvar.“

„Jedan dečak je tukao mog druga, a kada su mu roditelji došli u školu, rekli su da je to samo normalno dečje ponašanje.“

„Škola zna za nasilje, ali ništa ne preduzima, jer se plaše roditelja nasilnika.“

„Detetu mešane rase stavljena je kesa preko glave. Pre toga su ga stalno nazivali „crncem“ i govorili mu da ne pripada ovde i da treba da ode. Kada su to roditelji prijavili, nakon što je počeo da ima probleme u ponašanju i zdravlju, nastavnik je tvrdio da dete laže. Zajedno sa roditeljima nasilnika, prikrivali su svaki pokušaj da prijave ili reše problem.“

Mentalno zdravlje

Rezultati upitnika

- ▶ 88,8% dece **znaju kome mogu da se obrate** ako se osećaju tužno, uznemireno ili uplašeno,
- ▶ 8,9% dece nije sigurno, a
- ▶ 3,3% dece ne zna.

Većina dece bi tražila pomoć od **svojih roditelja**.

- ▶ 87,2% dece smatra da ima **nekoga pouzdanog u okruženju sa kim mogu** da razgovaraju o mentalnom zdravlju,
- ▶ 12,8% dece nema takvu osobu.

- ▶ 59,2% dece bi se obratilo školskom psihologu,
- ▶ 40,8% ne bi.

Mišljenja su podeljena u vezi sa **traženjem pomoći od psihologa koji su dostupni van škole**:

- ▶ 50,4% dece je reklo da bi potražili pomoć,
- ▶ 49,6% ne bi.
- ▶ 37,2% dece veruje da je važno imati psihologa u zajednici koji je odmah dostupan za razgovor, bez čekanja.

Predložene mere:

- ▶ Veća dostupnost školskih psihologa i pedagoga za individualno savetovanje;
- ▶ Smanjenje stigme u vezi sa traženjem psihološke pomoći;
- ▶ Više podrške za decu koja se osećaju usamljeno, nesigurno ili se bore sa samopouzdanjem;
- ▶ Uključivanje tema mentalnog zdravlja u nastavni plan i program.

Rezultati ankete na platformi U-Reports

Na pitanje **da li znaju kome mogu da se obrate** ako se osećaju tužno, uznemireno, imaju problem ili im je potreban neko da ih sasluša i posavetuje:

- ▶ 68% dece uzrasta od 15 do 19 godina odgovorilo je „da“,
- ▶ 18% dece nije sigurno, a
- ▶ 15% dece je reklo da ne zna.

Na pitanje **da li u svom životu imaju osobe sa kojima mogu da razgovaraju o mentalnom zdravlju** i načinima da ga poboljšaju:

- ▶ 68% dece je odgovorilo „da“, a
- ▶ 14% je odgovorilo „ne“.

Na pitanje **da li bi se obratili psihologu ili pedagogu u školi:**

- ▶ 49% dece je odgovorilo „da“,
- ▶ 51% je odgovorilo „ne“.

Na pitanje **da li bi tražili pomoć od psihologa u domu zdravlja:**

- ▶ 38% dece je odgovorilo „da“, a
- ▶ 62% je odgovorilo „ne“.

Na pitanje **da li bi se obratili socijalnom radniku:**

- ▶ 36% dece je odgovorilo „da“, a
- ▶ 64% je odgovorilo „ne“.

Nalazi fokus grupa

Deca povezuju mentalno zdravlje prvenstveno sa tim da se „loše osećaju“ i ne doživljavaju ga kao opšte blagostanje ili kao sreću i ispunjenost.

Često se stide da se povere odraslima, a sve više oklevaju da se povere čak i svojim vršnjacima.

Deca u **svratištima** su pomenula da bi se obratila edukatorima u centru ili svojim najboljim prijateljima, ali retko članovima porodice. Mnogi su takođe izjavili da čak ni ne znaju ko im je školski psiholog ili da su poslali kod psihologa tek nakon što bi se potukli.

KOMENTARI DECE:

„Ne mogu da se setim kada sam poslednji put bila srećna.“

„Noću ležim u krevetu i mnogo se brinem.“

„Poznajem školskog psihologa, poslali su me tamo kada sam se potukao.“

Druge oblasti Deca sa smetnjama u razvoju Nalazi fokus grupa

Inkluzija i segregacija - Specijalne škole sve češće primaju decu sa raznim vrstama invaliditeta, umesto da ih integrišu u redovne škole sa individualnim obrazovnim planovima. Ovaj trend negativno utiče na kontinuitet podrške deci sa oštećenim sluhom, jer specijalizovane škole pružaju manji pristup visokokvalitetnoj nastavi i stručnoj podršci prilagođenoj njihovim potrebama.

Deca sa oštećenim sluhom nemaju dodatne razvojne smetnje - jednostavno ne čuju, što znači da njihove kognitivne sposobnosti ostaju netaknute. Nastavnici u specijalnim školama nisu adekvatno obučeni za rad sa decom iz autističnog spektra ili sa drugim teškoćama u učenju. Ovo stvara izazove u obrazovnom procesu i utiče na kvalitet interakcija u učionici. To dodatno ograničava mogućnosti za decu sa oštećenim sluhom da se razvijaju i napreduju.

S druge strane, deca sa oštećenim sluhom koja pohađaju redovne škole često se suočavaju sa ozbiljnim preprekama, jer veoma mali broj nastavnika i vršnjaka zna znakovni jezik. To otežava učenje, izoluje ih od vršnjačkih grupa i smanjuje njihov ukupni kvalitet života. Umesto da se obrazuju u okruženju koje podržava njihovu komunikaciju i razvoj, ove promene otežavaju njihov pristup kvalitetnom obrazovanju i socijalnoj integraciji.

Deca sa oštećenim sluhom suočavaju se sa brojnim izazovima u svakodnevnom životu. Na primer, ne mogu da pozovu policiju ili hitne službe u slučajevima nasilja, jer ne mogu da govore, a ne postoji mogućnost da pošalju SMS poruku. Kada u prodavnicama nema cena na artiklima, ne mogu da pitaju za cenu. Kada se voze javnim prevozom, često ne znaju koja je sledeća stanica, jer u većini autobusa nisu prikazani nazivi stanica u tekstualnom formatu, već samo kao audio obaveštenja, koja oni ne mogu da čuju.

Fokus grupe sa decom oštećenog vida otkrile su da njihovim roditeljima nedostaje dodatna podrška i da često nisu informisani o pomoći koju bi mogli da dobiju od države.

Svi ovi izazovi ukazuju na probleme sa pristupačnošću i transparentnošću javnih usluga.

Obrazovanje i slobodno vreme

Rezultati upitnika

Na pitanje kako država može da poboljša živote dece u Srbiji, neki od odgovora u vezi sa obrazovanjem i slobodnim vremenom bili su sledeći:

- ▶ Besplatno obrazovanje i stipendije za decu iz porodica sa niskim prihodima;
- ▶ Besplatni udžbenici i školski pribor za svu decu;
- ▶ Smanjenje školskog opterećenja i ublažavanje akademskog pritiska;
- ▶ Kraći časovi (predlozi da čas traje 30 minuta);
- ▶ Više stručnog osoblja (psiholozi, pedagozi i školski lekari);
- ▶ Više praktičnih iskustava učenja i nastavni plan i program prilagođen potrebama učenika;
- ▶ Bolje opremljene škole, uključujući renovirane učionice, sportske sale i igrališta;
- ▶ Uvođenje školskih ormarića kako bi se smanjila težina knjiga koje deca moraju da nose;
- ▶ Više vannastavnih aktivnosti i organizovanih radionica;
- ▶ Manje domaćih zadataka i manje testova;

- ▶ Besplatne školske aktivnosti, sport i vannastavni programi;
- ▶ Više sportskih terena, igrališta i kulturnih događaja za decu;
- ▶ Smanjenje korišćenja društvenih mreža promovisanjem fizičkih aktivnosti;
- ▶ Više besplatnih letnjih i zimskih kampova.

Socijalna zaštita i alternativno zbrinjavanje Rezultati upitnika

Na pitanje kako vlast može da poboljša živote dece u Srbiji, odgovori u vezi sa sistemom socijalne zaštite bili su sledeći:

- ▶ Smanjenje siromaštva kroz povećanje finansijske pomoći porodicama;
- ▶ Podrška deci bez roditeljskog staranja i poboljšanje uslova u rezidencijalnim ustanovama;
- ▶ Veći dečji dodatak za sve porodice;
- ▶ Povećana podrška deci bez roditeljskog staranja i ustanovama za ranjivu decu;
- ▶ Obezbeđivanje smeštaja i osnovnih potrepština za decu bez roditeljskog staranja.

KOMENTARI DECE:

„Policija me uvek zaustavlja.“

„Kada me zaustave, ne kažu mi zašto.“

„Mrzim da me pretresaju.“

„Dodiruju me kada me pretresaju.“

„Zaustavili su me.“

„Nemam gde da spavam. Morala sam da prosim da bih jela.“

„Neki ljudi su mi nudili novac da idem sa njima.“

„Policija nas tera sa ulica i preti nam umesto da nam pomogne.“

„Neki ljudi nam prilaze noću i nude nam novac da radimo razne stvari.“

„Kada smo gladni i prosimo, ljudi nas gledaju kao da smo kriminalci.“

„Najstrašnije mi je bilo kada je jedan muškarac pokušao da me uzme za ženu.“

„Neki roditelji prisiljavaju svoju decu sa prose!“

„Pobegla sam od kuće kada mi nisu dozvolili da izlazim dva dana!“

„Kada su mi oduzeli telefon, ukrala sam jedan sledećeg dana.“

„Roditelji bi trebalo da idu u školu da nauče kako da budu dobri roditelji.“

„Roditelji bi trebalo da idu u školu za roditeljstvo da nauče da ne udaraju svoju decu.“

„Roditelji bi trebalo da idu u školu za roditeljstvo da nauče kako da razgovaraju sa svojom decom.“

„Ne bi trebalo da viču na mene kada nisam kriva.“

„Da sam ja vlast, pobrinula bih se da nijedno dete ne mora da živi na ulici.“

„Da sam ja vlast, dao bih deci hranu i dom.“

„Da sam ja vlast, odveo bih decu kući ako prose.“

„Država treba da obezbedi roditeljima plate i veću socijalnu pomoć.“

„Država treba da obezbedi da roditelji imaju posao.“

**Centar za prava
deteta Srbija**

<https://cpd.org.rs>
office@cpd.org.rs

21. februar 2025. godine

Ovaj izveštaj je javan.